

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2024]

Gizem ÇELİK

<https://orcid.org/0000-0002-5133-2334>

Araştırmacı

gizemc12@hotmail.com

Kaos Kozmos Döngüsü Bağlamında Türk Mitik Metinlerine Freudyen Bir Okuma

A Freudian Reading of Turkish Mythic Texts in the Context of Chaos Cosmos Cycle

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 28.02.2024

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 17.03.2024

Yayın Tarihi | *Date Published*: 30.04.2024

Atıf | *Citation*

Çelik, G. (2024). Kaos Kozmos Döngüsü Bağlamında Türk Mitik Metinlerine Freudyen Bir Okuma. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(1), 235-248. <https://doi.org/10.34083/akaded.1444730>

Çelik, G. (2024). A Freudian Reading of Turkish Mythic Texts in the Context of Chaos Cosmos Cycle. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(1), 235-248. <https://doi.org/10.34083/akaded.1444730>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes- iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright & License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Gizem ÇELİK | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

Her daim bir yaratılışın ve bu yaratılanların akıbetini anlatan mitler, kaos kozmos döngüsü etrafında varlıklarını sürdürmektedir. Genel manada kaos düzensizliği, yaratılmamışlığı ifade ederken kozmos düzeni ve yaratılışı ifade eder. Bahsi geçen kaos ve kozmos döngüsü birtakım motifleri de beraberinde getirmektedir. Bu motifler mitin işleyişi içinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim bahsi geçen motifler hem kültürel olarak kutsallık atfedilen hem de psikolojik olarak insan bilinçdışının sırlarını ortaya koyan anahtarlardır. Bu bağlamda çalışmada literatür taramasından elde edilen mit metinleri kaynak olarak kullanılacaktır. Akabinde tespit edilen mit metinlerindeki kaosu ve kozmosu yaratan motifler tespit edilerek Freud'un rüya simgeciliği bağlamında incelenecektir. Çalışmanın amacı mitlerde kaosu ve kozmosu işaret eden sembollerin bilinçdışı ifadelerini ortaya koymaktır. Çalışmadan mitlerde evrenin kaos ve kozmos döngüsü üzerine kurulu olduğu ve bu kaos kozmos döngüsünün bilinçdışında önemli simgelerle ifade edildiği sonucunu çıkarmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Mit, kaos, kozmos, Freud, rüya simgeciliği

Abstract

Myths, which always describe a creation and the fate of these creations, continue their existence around the chaos-cosmoscycle. In general terms, chaos refers to disorder and uncreatedness, while cosmos refers to order and creation. The aforementioned chaos and cosmoscycle brings along some motifs. These motifs have an important place in the functioning of myth. As a matter of fact, these motifs are both culturally sacred and psychologically key to reveal the secrets of the human unconscious. In this context, the myth texts obtained from the literature review will be used as a source in this study. Subsequently, the motifs that create chaos and cosmos in the identified myth texts will be identified and analysed in the context of Freud's dream symbolism. The aim of the study is to reveal the unconscious expressions of the symbols signalling chaos and cosmos in myths. It is possible to conclude from the study that the universe in myths is based on the cycle of chaos and cosmos and that this cycle of chaos and cosmos is expressed by important symbols in the unconscious.

Keywords: Myth, chaos, cosmos, Freud, dream symbolism

Giriş

Mitoloji, eski Yunan'daki *mythos* ve *logos* kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir (Kaya, 2015, s. 11). Mythos, söylenen ya da duyulan söz anlamına gelmektedir. Mythosu anlatanlar birçok yalan ve abartı ifadeyi de beraberinde söylediği için mythosa pek güvenilmez. Logos ise gerçeklerin söze dönüşümüdür. Yasal düzeni anlatır, kolektif ve tanrısaldir (Erhat, 2007, s. 5). İki birbirine zıt ifadenin birleşmesinden oluşan mitoloji kavramının insan zihninde iki farklı düşünceye hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Bir düşünceye göre mitler uydurma ve yalan iken bir düşünceye göre ise mit gerçektir ve gerçekliği tartışmaya kapalıdır. Yalan veya gerçek olması fark etmeksizin her toplumun kendince geliştirdiği öykülerinde, kahramanlarında, günlük yaşamında ve deneyimlerinde mitolojik motiflere rastlanır. Campbell'e göre bu motiflerin birçoğu birbirine benzer niteliğe sahiptir, yerel gereksinimlere göre değişen biçimlerde seçilmiş, örgütlenmiş, yorumlanmış ve ritleşmiştir. İnsanlar, genel mitsel kalıtların düzenlenmesi olmadan evrendeki yaşamını sürdüremediği, insanın kendi yaşamının doluluğunun, mantıklı düşüncesiyle değil kendi yerel mitolojisinin derinliği ve genişliğiyle doğrudan orantılı olarak oluştuğu dikkat çekmektedir (1992, s. 12).

Mitler genel olarak öncelikle “yokluğu” ve ardından “varlığı” anlatır. Bu sebeple mit tanımlamalarına bakıldığı zaman genellikle “her zaman bir yaratılışın öyküsünü anlatır” ifadesi kullanılır. Mitlerdeki “yokluk” ve “varlık” kaos ve kozmosu ifade eder. Kaos ve kozmos Eliade'e göre şu şekilde tanımlanmıştır: “*Geleneksel toplumların ayırt edici niteliği, meskûn topraklarıyla, onları çevreleyen meçhul ve belirsiz uzam arasında var olduğunu örtük bir biçimde ifade ettikleri karşıtlıktır. Meskûn toprak, dünya yani kozmostur; geri kalan ise bir tür öte dünya, karakoncoloslarla, demonlarla, yabancı yaratıklarla dolu kaotik, yabancı uzamdır*” (1991, s. 29). Mitler incelendiği zaman genellikle bir kaos ve kozmos dengesi üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Öncelikle bir kaosun evrene hâkim olduğunu, bu kaos ve düzensizlik ortamında insanüstü varlıkların birbiriyle mücadele hâlinde olduklarını ve ilahi bir gücün kaosu kozmosa dönüştürmek için çabaladığını nitekim de başarılı olduğunu görmek mümkündür.

Kaostan kozmosa insanın, evrenin varoluşuna bir düzen getirme çabası içinde olan mitoloji ekseni kültürün de temelidir. Kültür, kozmosta mitler ve ritüeller üzerinde oluşur. Bu bağlamda mitler kültürlerin omurgasıdır, hafızasıdır ve zihnidir. Mitsiz insan ve mitsiz kültür yoktur (Saydam ve Kızıltan, 2018, s. 16-17). Kültür tarihine bakıldığı zaman kimi zaman ortak motiflerle bezeli insanın, evrenin, hayvanların, nesnelere oluşumunu ve bunların nasıl yok olacağını öyküsü mitlerde anlatılmaktadır. Bununla birlikte mit metinleri incelendiğinde evrenin sürekli olarak kaos ⇒kozmos⇒kaos döngüsünün içinde bir gelişim süreci geçirdiğini görmekteyiz.

Kaos ve kozmos döngüsünü evrenin sürekli devinim hâlinde canlı bir oluşum olmasına bağlayabiliriz. Evren canlı bir varlık olduğu için zamanla yıpranır ve yenilenmeye ihtiyaç duyar dolayısıyla bu yenilenme aşamasının tamamlanması için kaos⇒kozmos⇒kaos döngüsünün devam etmesi gerekmektedir (Bayat, 2007, C.I., s. 116). Evren de tıpkı

içinde barındırdığı tüm canlılar gibi doğar, büyür ve ölür. Doğum, büyüme ve ölüm aşamaları kaos ve kozmos ilişkisine benzetilebilir.

Kaos, felsefi açıdan kozmiksel birliğin büyük ve trajik karakteri olarak düşünülmektedir. Varlık âlemi, kaostan meydana gelir ve ancak kaosta yok olur. Kaos, bundan dolayı bütün ve aralıksız, sonsuz ve sınırsız oluşumun evrensel prensibidir (Rzasoy, 2012, s. 170). Kaos ve kozmos birbirinden ayrılmazdır. Bir varlığın oluşabilmesi için hem kaosu hem de kozmosu yaşaması gerekmektedir. Kozmos yani düzen için kaosu deneyimlemek önemli bir unsurdur.

Kozmos; töre, kutsal kabuller ve toplumsal norm gibi kavramlar, toplum düzenini belirleyen unsurları olarak görülürken bu değerlerin dışına çıkılması ise kaos olarak görülmektedir (Köse, 2020, s. 73). Bu durumda kozmos düzeninin korunabilmesi için mutlak suretle kutsala ve toplumsal kurallara uymak gerekir. Aksi takdirde kozmos, kaosa dönüşebilir.

Kaos ve kozmos ekseninde mitler incelendiği zaman pek çok motifin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu motiflere çeşitli bakış açılarıyla yorumlanabildiği gibi psikolojik olarak da ele alınabilir. Bu bağlamda çalışmada Türklere ait mit metinleri kaos kozmos döngüsü bağlamında ele alınacaktır. Çalışmada 19. yüzyılın önemli bilim insanlarından biri olan ve psikolojiye önemli katkılarıyla bilinen Sigmund Freud'un rüya simgeciliğinden hareketle kaosu ve kozmosu yaratan bilinçdışı simgeler ve motifler incelenecektir.

1. Sigmund Freud'un Rüya Simgeciliği

Sigmund Freud (1856-1939), nevrotik hastaları sağaltmayı hedefleyen psikolojik tedavi yöntemini yani psikanalizi 19. yüzyılda geliştirmiştir. Psikanaliz; serbest çağrışım, hipnoz ve telkin gibi birtakım yöntemleri bünyesinde barındırarak nevrozların temel sebebini bulmayı hedeflemektedir.

Freud'un psikolojik rahatsızlıkların temelinde yatan olayları ortaya çıkarmak için kullandığı yöntemlerden biri de rüyalarıdır. Sigmund Freud, geleneksel rüya yorumlamalarının gerçeği ifade etmediğini düşünerek kendi yöntemiyle bir rüya çözümleme metodu geliştirmiştir. Freud'un bu ifadesi "*Düşlerin gerçekten bir anlamı olduğunu ve düşleri yorumlamak için bilimsel bir yöntemin olası olduğunu ortaya koymalıydım.*" kendi rüya yorumlama metodunu geliştirmede çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu yöntemi geliştirmek için belirli psikopatolojik yapıları yani histerik fobileri, takıntılı düşünceleri vs. çözmekle uğraşmıştır (Freud, 1996, C. I., s. 153). Freud, rüya çözümleme metodunu ruh çözümlenmeleri ve hastalıkların sağaltımı sırasında geliştirmiştir.

Freud'un rüya kuramına göre davranışlarımızın temelinde genellikle farkında olmadığımız arzularımız, duygularımız ve düşüncelerimiz yatmaktadır. Bunlar bilinçdışı olarak adlandırılır. Bu arzular ve davranışlardan çoğu zaman kişi haberdar olmaz çünkü zihnin sansürüne uğrar. Arzuların birçoğu bastırılır. Bastırmanın ve sansürün temelinde

arzu edilen şeye ulaşıldığında gelecek olan suçluluk duygusu yatmaktadır. Fakat ne kadar bastırılırsa bastırılırsın bilinçdışında yaşamaya devam eder ve bir şekilde gün yüzüne çıkar (Fromm, 2017, s. 67-68). Freud, nevrozun “bastırma (repression)” mekanizmasından kaynaklandığı üzerinde durmaktadır. İnsan, zihninin geçmişte yaşadığı acı tecrübeleri ve bu tecrübelerden doğan birtakım duyguları bastırarak bilince çıkmasını engeller. Fakat bastırma mekanizması bilinç ile bilinçaltı arasında durur. Bilinçli ve bilinçsiz zihin arasında kişinin farkında olmadığı sürekli bir çatışma söz konusudur ve işte bu çatışma, histeri, saplantı ve fobi gibi nevrotik bozukluklara sebep olur (Akot, 2010, s. 220).

Freud’a göre rüyaların temelinde arzuların doyurulması yatmaktadır. Örneğin gün içinde zeytin gibi tuzlu bir şey yediyseniz rüyanızda susadığınızı görmek oldukça doğaldır. Uykudan uyanır, su içer ve suya duyduğunuz arzuyu giderirsiniz (Freud, 1996, C, I., s. 175). Freud’a göre her rüya bir arzunun yerine getirilmek istenmesi sırasında ortaya çıkar ve rüyalarda bu arzuları temsil eden simgeler mevcuttur. Freud’un rüya simgeciliğine göre insanın içinde duran gizli düşünceler zamanla hastalıklı bir hâl alır, rüyalarda bu gizli düşünceler ortaya çıkar. Simgelerin yani gizli düşüncelerin yorumlanması, rüyanın çözüme kavuşması kişide bulunan psikolojik hastalığın giderilmesini sağlar.

Freud’un rüya simgeciliği metodunda rüyaları simgesel olarak temsil edilen şeylerin yelpazesi geniş olmamakla birlikte bu simgelerin büyük çoğunluğu cinseldir (Freud, 2016, s. 164-165). Simge yelpazesinin genişlemesi konusunda Freud’un halk bilimcilere söyle seslendiği dikkat çekmektedir: *“Burada bu örnekleri özetlemeyi bitiriyorum. Bunlar yalnızca örnek. Konuya ilişkin olarak çok daha fazlasını biliyoruz; ama bizim gibi amatörler değil de mitoloji, antropoloji, filoloji ve folklorun gerçek profesyonelleri derleseydi ne denli daha zengin ve daha ilginç bir derleme olacağını düşünebiliriz”* (2016, s. 176). Buna göre Freud’un ortaya koyduğu bazı simgelerin kaynağı folklor ve mitolojidir. Nitekim kendisi Oidipus adlı bir mitem hareketle “Oidipus Kompleksini” ortaya koymuştur. Bu bağlamda mit gibi folklorla ait ürünlerde bilinçdışına ilişkin birçok simge bulmak ve yorumlamak mümkündür.

Freud’un rüya simgeciliği ve Türk mitik metinlerine bakıldığı zaman kaos ve kozmos döngüsü bağlamında birçok simge bulmak mümkündür. Hem Freud’un rüya simgeciliğine bakıldığında hem de Türk mitik metinlerine bakıldığında su, ağaç, ateş, cinselliğin keşfi ve yolculuğa çıkma gibi motiflerin kaos ve kozmosu yaratan simgeler olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında Türk mit metinlerinde su, ağaç, ateş, cinselliğin keşfi ve yolculuğa çıkma motifleri Freud’un rüya simgeciliğinden hareketle kaos kozmos döngüsünü yaratan olgular bağlamında ele alınacaktır.

2. Kaostan Kozmosa: Su, Ağaç ve Ateş

Yaşamı sürdürmenin en önemli kaynağı olan su, yaratılmayan fakat yaratılışın ana maddesini oluşturan unsurlardan biridir. Çeşitli mitolojik metinlerde insanın, hayvanın,

toprağın, ağacın vb. birçok unsurun yaratılışı anlatılmaktadır, fakat su yaratılmayan, yaratılışı aktarılmayan nadir unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi, suyun başlı başına başlangıcı ve kaosu temsil etmesidir.

Su, hem kadim dönem insanı hem de günümüz modern insanı için oldukça önemli bir yere sahiptir ve hayatı idame ettirmenin temel unsurudur. Dolayısıyla su, insan için elzem ve kutsiyet içeren bir unsur olarak geçmişten günümüze değin ritüellerin, inançların ve geleneklerin ana malzemesini teşkil etmiştir. Eski Türk inançlarına bakıldığında zaman bütün ırmaklar, göller, coşkun akan sular ve pınarlar kutsal kabul edilmektedir (Uslu, 2019, s. 46). Orhon Yazıtları içinde yer alan “yer-su” kavramı, Türklerin koruyucu ruhu anlamına gelmektedir (İnan, 2017, s. 45). Türklerde yer-su anlayışı tam bir vatan inancını da ifade etmektedir. Yer-su ruhunun vazifesini tam olarak yerine getirmeyenleri, isyan edenleri cezalandıracağına inanılmaktadır (Ögel, 2014, C.II. s. 409). Türkler suyu kuvvet ve bereket saydığı gibi aynı zamanda da cezalandırıcı bir unsur olarak nitelemişlerdir. Türkler suyu sadece beslenme aracı olarak kullanmayıp ritüellerinin ve anlatılarının da bir parçası hâline getirmiştir. Türk mitik metinlerine bakıldığında zaman yaratılışın ana unsurunun su olduğunu görmek mümkündür.

Freud’un rüya simgeciliğinden hareketle Türk mitik metinleri ele alındığında zaman suyun genellikle kaosu, düzensizliği ifade ettiğini görmekle birlikte kozmosun da habercisi olduğu göze çarpmaktadır. Suyun Türk mitlerinde kaosu nitelediği örnekleri ise şöyledir:

Radlof’un derlediği Altay Yaratılış Miti’nde “*Yerin yer olduğunda, sularla kaplıydı her yer*” (Ögel, 2014, C. I., s. 485).

Verbitskiy’ nin derlediği Altay Yaratılış Miti’nde “*Uçsuz, bucaksız, sonsuz sular içreydi her yer*” (Ögel, 2014, C. I., s. 465).

Saha (Yakut) Türklerinin Yaratılış Miti’nde “*Büyük Ak yaratıcı Ürüng-ayığ-toyon, ta başlangıçlarda, büyük denizin üzerinde, yükseklerde durup dururken, su üstünde yüzen bir köpük gördü*” (Sakaoğlu & Duymaz, 2002, s. 167).

Türlere ait bu üç mitik metinde de ilk olarak evreninin yaratılışı anlatılmaktadır. Evreninin yaratılışından önce her yerin sularla kaplı olduğu üzerinde durulur. Su, mekân ve zamanda sonsuzluk, boşluğa kadar uzanan ara ya da bunun aksine tüm elementlerin birleşmesi, düzensizliktir (Rzasoy, 2012, s. 170). Türk inanç sisteminde su genellikle bir geçit olarak kabul edilmektedir. Suyla temas etmeden önceki hâl ile suya temas ettikten sonraki hâl birbirinden farklıdır, suya giren ile çıkan hiçbir şey aynı değildir. Suya girmeden önceki hâl kaosu, karmaşayı, kirliliği temsil ederken; sudan çıktıktan sonraki hâl kozmosu, düzeni, temizliği temsil etmektedir (Baysal, 2019, s. 142). Bununla birlikte su kaostan ayrılmanın ilk işaretidir (Abdulla, 2012, s. 49). Su, kaostan kozmosa geçişi anlatan ve artık evrenin, insanın, dağların, taşların, hayvanların bu kaostan sonra yaratılacağına haberini veren simgelerden biridir. Nitekim verilen örneklerle bakıldığında zaman her yerin uçsuz bucaksız ve sular içinde olduğu vurgulanır.

Türk mitik metinlerinde de kaosu karşılığı sonsuz bir boşluk ve su ile simgelenmiştir. Freud'a göre ise su, doğum ile ilişkilidir. Su, suya düşme, sudan çıkma doğmayı niteleyen simgelerdir (2016, s. 165). Bu bağlamda mitlerde kaosu ifade eden su, bilinçdışında doğuma ve başlangıca denk gelmektedir. Nasıl ki insanın dünya serüveni doğumla başlıyorsa evrenin başlangıcı da bir su simgesiyle varlığını bilinçdışında göstermektedir. Su doğumdan önceki kaosu ve hiçliği nitelemektedir. Doğum yani sudan çıkış kaosu kozmosa döneceğinin habercisidir.

Kaostan kozmosa geçişin diğer simgelerinden biri ağaçtır. Freud'un rüya simgeçiliğinde erkek cinsel organını temsil eden ağaç, mitolojik bağlamda bakıldığında Türklerin yaşamında oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülür. Türk mitolojisinde ağaçların Tanrı kutu taşıdığına inanılmaktadır. Evrenin merkezinde "Hayat Ağacı" olduğu düşünülür ve hayat ağacı yaşam için önemli kaynaklardan birini teşkil eder. Hayat Ağacı Türklerin gökyüzü, yeryüzü ve yer altını ifade eden üçlü dünya sisteminde araç konumundadır. Hayat Ağacının kökü yer altına, dallarının ise gökyüzüne ulaşması gerekir. Bunun sebebi üçlü dünya arasındaki iletişimin sağlayıcısı olmasıdır. Bununla birlikte bu ağacın gövdesi ve gölgesi oldukça geniştir, yaz kış yeşil ve canlıdır (Ergun, 2004, s. 19). Türkler için kutsal olan ağaç birçok ritüelin, geleneğin, inancın ve halk anlatılarının da ana motifini oluşturur. Nitekim Türk mitlerinde ağaç, genellikle insanın menşeyini temsil eden önemli motiflerden biridir.

Ağacın mitik anlatılarda şu şekilde karşımıza çıktığı görülmektedir:

Radlof'un derlediği Altay Yaratılış Miti'nde;

"Tanrı yine buyurdu: -"Bitsin, dokuz dalı da!

Dallar çıktı hemence, dokuzlu budağı da.

Kimse bilmez Tanrının, düşüncesi ne idi,

Soylar türesin diye, şöylece emir verdi:

"Dokuz kişi kılınsin, dokuz dalın kökünden,

Dokuz oymak türesin, dokuz kişi özünden" (Ögel, 2014, C. I., s. 487-488).

Türk mitlerinde ağaç; ana, anaların anası, halkların ulu babaları olarak nitelenmektedir. Nitekim Uygurlar ve Sibirya Türkleri ağacı; ağaç ana, ağaç baba olarak isimlendirdiği bilinmektedir (Bayat, 2007, C. I, s. 166). Bununla birlikte Türk halk kültürünün inanç ve ritüellerine bakıldığında ağacın genellikle çocuk ile ilişkilendirildiğini de görmek mümkündür. Anadolu'da bir köylü ağaç keserse artık çocuğu olmayacağına inanmaktadır (Bonney, C. I, 2000, s. 27-28). Bununla birlikte çocuk sahibi olmak isteyen kişilerin meyveli ağaçların yapraklarını kaynatıp içtikleri de çocuk sahibi olma ritüellerinde dikkat çekmektedir (Çıblak Coşkun, 2011, s. 3). Freud'a göre ise uzun ve kalkık duran nesnelere erkek cinsel organını temsil etmektedir. Ağaç, sopa, direk, çekiç vb. gibi aletler de erkek cinsel organı yerine geçmektedir (Freud, 2016, s. 166). Türk mitlerinde ağaçtan kişilerin yaratıldığı görülmektedir. Bu durumda ağacın ana veya babayı ifade ettiğini söylemek mümkündür ve bu bağlamda da ağacın insanın menşeyini

oluşturduğu göze çarpmaktadır. Ağacın Freud'un rüya simgeçiliğinde erkek cinsel organına karşılık gelmesi Türk mitik metinlerinden alınan örneklerle paralellik göstermektedir. Ağaç, Türk mitlerinde ata konumundadır ve bilinçdışında erkek cinsel organına yani baba, ata veya erkek olgusuyla simgelendiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda kaostan kozmosa geçişin erkekle, erkek cinsel organıyla bilinçdışında varlık gösterdiği görülmektedir.

Ateş de cinsel organı simgeleyen unsurlardan biridir. Türklerce ateş kutsal sayılmaktadır. Ateş, Türk mitolojisinde hem hayatı idame ettirmenin temel unsurlarından biridir hem de cezalandırıcı bir role sahiptir. Ateşin Türk için bu denli önemli olmasının sebebi Tanrı Ülgen tarafından onlara bahşedilen bir unsur olmasıdır. Verbitsky tarafından derlenen Altay Türklerine ait bir anlatıya göre insanlara ateş yakmasını Tanrı Ülgen öğretmiştir. İlk insan yeryüzüne indikten sonra Ülgen otlar ve meyveler göndererek bunlardan beğendiklerini yemesini söylemiştir. İlk yazı bu ot ve meyvelerle geçiren ilk insan, kış gelince çok sıkıntı çekmiştir. Bu insan kış için erzak hazırlamış fakat erzaklarını hayvanlar yemiştir. İlk insan bu durumu Ülgen'e şikâyet etmiş, Ülgen ise "Hayvanlar ot yesinler. Kişi onların etini yesin, derisinden elbise yapsın." emrinde bulunmuştur. Eti yiyebilmek için ateşe ihtiyaç duyulmuştur. Ülgen gökten biri kara biri ak iki taş getirmiş, kuru otları ezerek bir taşın üzerine koymuş diğer taşla vurmak suretiyle otları tutuşturmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 98). Bu anlatıdan da anlaşıldığı üzere ilk insanlara ateşi bahşeden ve ateşi yakmayı öğreten Tanrı Ülgen'dir. Bu sebeple ateş Türkler için her daim kutsiyetini korumaktadır. Bunun yanı sıra ateş eski Türklerde çeşitli amaçlarla da kullanılmıştır, örneğin ateşe bakıp kehanette bulunmak eski Türk geleneklerinden biridir. Yakutlar ocaktaki külün kıpırdadığını görürlerse "Çocuk ruhu oynuyor" der. Ateşin çocuk müjdecisi olduğuna inanırlar (İnan, 2013, s. 67-68). Türk mitolojisinde Ateş hem tanrı hem de tanrıça olarak karşımıza çıkmaktadır. İki cinsiyeti de karşılaması hem anaerkil hem de ataerkil dönemin izlerini göstermektedir. Bazı Türk halkları ateşi aksakallı bir erkek olarak tasavvur ederken bazıları da güzel bir kız olarak düşünmüşlerdir (Seyidov, 1983, s. 155).

Türk mitik metinlerinde ise ateş ile ilgili tespit edilen örnek şudur;

Radlof'un derlediği Altay Yaratılış Miti'nde; "**Körüğün alevinden, bir kadın fırlamıştı**" (Ögel, 2014, C. I., s. 496).

Yukarıdaki ifade cinsel birleşmeyi, bir canlının oluşumunu anlatan sembolik ifadelerden biridir. Körük, içine bir şey alabilen nesne olarak kadın cinsel organını temsil etmektedir. Alev ise her zaman erkek cinsel organı yerine geçmektedir (Freud, 2016, s. 174). Mitte bu iki birleşmeden bir kadının çıktığını görmekteyiz. Buradaki körük ve alev; kadın ve erkek cinsel organını, cinsel birleşmeyi ve bunun sonucunda da bir insanın meydana gelişini simgelemektedir. Cinsel uzuvlar ve cinsel birleşmeyi ima eden sembollerin kaos durumundaki evreni kozmosa çeviren önemli unsurlar olduğu dikkat çekmektedir.

3. Kozmostan Kaosa: Cinselliğin Keşfi

Cinsellik, üzerinde konuşulmaya çekinilen fakat yaşamın devamını sağlamanın temelini oluşturan eylemdir. Bununla birlikte cinsellik gerek yasaklarıyla gerekse de kutsallığıyla başlı başına bir tabudur. Mitlerde cinselliğin keşfi çocuğu zaman simgelerle ifade edilir. Türk mitlerinde; ağaç, kulak, alev, çekiç örs gibi simgeler, kadın ve erkek cinsel organlarını dolayısıyla da cinsel birleşmeyi ifade etmektedir.

Cinselliğin keşfini bariz bir şekilde ifade eden sembollerden biri belki de en önemlisi “yasak meyve” metaforudur. Semavi dinlerin kutsal kitaplarında ve mitlerde anlatılanlara göre Tanrı bir ağacın meyvesini insanlara yasak etmiştir fakat insanoğlu bu yasağı çiğneyerek meyveyi yemiş, bunun sonucunda da çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Radlof’un derlediği Altay Yaratılış Miti’nde Eci (kadın) ve Törüngei (erkek) ilk iki insandır. Tanrı beş daldaki meyveyi yemeyi insanlara yasak etmiştir ve yılanla köpeği ağacın yanına bekçi olarak bırakmıştır. Şeytan yılanın içine girerek yasak ağaçtan meyveyi yemiştir ve gidip Eci ile Törüngei’nin de bu meyveyi yemeleri için akıllarını çelmiştir. Yasak meyve yenildikten sonra insanların o güne kadar var olan tüyleri dökülmüş ve çıplaklık yani kötülük ile tanışmıştır. Tanrı, yasak meyveyi yemelerinden ötürü kadına yani Eci’ye doğum yapma cezası vermiştir (Ögel, 2014, C. I, s. 488-490).

Altay Yaratılış Miti’ndeki ağaç, yılan ve meyve unsurları Freud’un rüya simgeçiliğinde cinsel organ yerine geçmektedir. Freud’a göre ağaç ve yılan erkek cinsel organını, meyve ise kadınının göğüslerini temsil etmekte ve cinsel organ yerine geçmektedir (2016, s. 166-168). Yasak meyvenin yenmesi insanoğlunun ilk günahı, çıplaklığı ve cinselliğin keşfini ifade etmektedir. Bu yasak meyvenin yenmesi ve sonucunda Tanrı tarafından insanlara çeşitli cezalar verilmesi bilinçdışındaki cinsel tabular ile ilgilidir. Freud’a göre tabu, birbirine zıt iki anlamı ifade eder. Bir tarafta “kutsal ve kutsanmış” anlamları yer alırken diğer taraftan “tekin olmayan, tehlikeli, yasak ve kirli” anlamlarını bünyesinde barındırır (2020, s. 25). Cinsellik üzerine edinilen tabular da hem kutsalı hem de yasak ve kirli olan anlamına gelmektedir. Nitekim yasak meyveyi yiyen yani cinselliği keşfeden kimi zaman Âdem ile Havva kimi zaman ise Eci ile Törüngei öncelikle cezalandırılır daha sonra ise insanların atası, anne ve babası olarak kutsallaştırılır. “Tabunun ihlali suçluyu da tabu yapar” (Freud, 2020, s. 27) sözü bu duruma uygun düşmektedir.

Türk mitik metinlerinde kozmosun kaosa dönüşünü temsil eden simgelerden biri de ağaçların kökünden ayrılmasıdır ve Türk mitik metinlerinde örnekleri şu şekildedir:

Telengit Miti’nde; “**Ağaçlar kökünden kopar**” (Sakaoğlu & Duymaz, 2002, s. 189).

Teleüt Miti’nde: “**Katı ağaç çatırdayacak**” (Sakaoğlu & Duymaz, 2002, s. 190).

Altay Türklerine Ait Kıyamet Miti’nde; “**Ağaç kökünden sökülecek**” (Sakaoğlu & Duymaz, 2002, s. 192).

Freud’un rüya simgeçiliğine göre Türk mitlerinde yer alan tüylerin dökülmesi, dalların ve ağaçların kopması gibi unsurlar mastürbasyonu ve iğdiş edilmeyi ifade etmektedir. (Freud, 2016, 168). İğdiş, sünnet işlemine benzer bir şekilde erkek cinsel organının

kesilmesi durumudur. Sünnette dinsel ve manevi duygular ön plandayken iğdişte bir tür cezalandırma söz konusudur. Freud, iğdiş edilme korkusunun temelini Sophokles'in *Kral Oidipus* mitine dayandırır. Mite göre Oidipus, annesini ve babasını tanıma fırsatı bulamamış bir gençtir. Tanımadığı babasını öldürür ve yine tanımadığı annesi ile beraber olur. Gerçeği öğrenince de gözlerini kör eder. Kör etme eylemi iğdişi temsil etmektedir. Bu mitten hareketle iğdiş edilme erkek çocuklarda gelişen bir kompleks olarak ifade edilir. Erkek çocuk cinsel organına ilgi duyar ve bütün varlıkların aynı cinsel organa sahip olduğunu varsayar fakat karşı cinste aynı cinsel organının olmadığı bilgisini edinince yücelttiği cinsel organının elinden alınacağını düşünür. Bu komplekste çocuk, cinsel organa dokuma gibi otoerotik cinsel aktivitelerde bulunur ve başkalarının da cinsel organını görmek ister. Bununla birlikte anneye duyulan yakınlık, babaya duyulan öfke de bu kompleksin başlıca özelliklerindedir. Çocuk anneye yoğun bir sevgi duymakta ve babanın annesi ile arasındaki engel olduğunu düşünmektedir (Freud, 2022, s. 131-136). Türk mitik metinlerde iğdiş edilme ağaçların kökünden sökülmesi şeklinde simgelenmiştir. İnsanın yasağı çiğneyerek cinselliği keşfetmesi, tabuya karşı gelmesi ve cinsel organa duyulan ilgiye karşı cezalandırıldığı göze çarpmaktadır.

Cinselliğin keşfi ile birlikte kozmos hâlindeki evrenin kaosa dönmeye başladığı dikkat çekmektedir. Yukarıdaki simgelere bakıldığında bu simgelerin bilinçdışında cinsel uzuvlar ve cinsel birleşmeyi ifade ettiği görülür. Buna göre cinsellik töreye ve kutsal kabullere aykırı olduğu için kaosa dönüşe neden olan sebeptir, bir nevi cezalandırma değildir.

4. Kaosa Dönüş: Yolculuk

Mitlerde görüldüğü üzere öncelikle evrenin ve insanlığın başlangıcı anlatılır ve bu başlangıç su ile simgelenmiştir. Her şeyin bir sonu olduğu gibi insanoğlu yaratılanların da sonunu düşlemiş ve bunu mitleştirmiştir. Türk mitik metinlerinde dünyanın sonu “yolculuk” özellikle ulusun yöneticisinin yolculuğa çıkması ile simgelenmiştir.

Telengit Miti'nde; “*Büyük hakan halkını, cins aygır sürüsünü bıraktı*” (Sakaoğlu & Duymaz, 2002, s. 189).

Altay Türklerine Ait Kıyamet Miti'nde; “*Büyük han, halkı terk etti. İyi aygır sürüsünü terk etti*” (Sakaoğlu & Duymaz, 2002, s. 192).

Freud'a göre bilinçdışında ölüm, yolculuğa çıkmak, gitmek ile simgelenmiştir (Freud, 2016, s. 173). Türk mitik metinlerine bakıldığı zaman Büyük Han halkını kendi hâline bırakır ve onları terk eder, akabinde kıyamet kopar. Kıyametin kopuşu kozmosun kaosa geri dönüşüdür. Çünkü kıyamet, o ana değin yaratılan ve yapılan her şeyin yok olması demektir. İnsanları birleştiren, doğru yola sevk eden güç, bir yolculuğa çıkmış ve insanları yanlışlıklarıyla baş başa bırakmıştır.

Türk mitlerinde geçen Büyük Han'ın Ata Tanrı, Kayra Kaan Ada Kuday gibi isimlerle anıldığı da görülmektedir (Sakaoğlu & Duymaz, 2002, s. 189-191). Kayrakan ile ilgili olarak çeşitli bilgiler mevcuttur. Katanov'a göre Kayrakan büyük han demektir, bazı kamlara göre ise Kayrakan bütün tanrıların büyüğüdür (İnan, 2013, s. 31). Kayrakan

semanın on yedinci katında oturur ve oradan evrenin yazgısını belirler. Kayrakan'dan üç yüksek tanrı meydana gelmiştir. Bunlar; Bay Ülgen, Kızagan Tengre ve Mergen Tengre'dir (Radloff, 2008, s. 21). Başka bir bilgiye göre ise Kayrakan, Erlik'tir. Gök Tanrı tarafından yaratılmıştır ve Tanrı Ülgen'in kardeşidir. Zamanla olumlu yanlarından sıyrılarak kötücül bir Tanrı olarak kabul edilmiştir (Korkmaz, 2003, s. 63-97). Mitlerde Büyük Han'ın düzenin işleyişinde önemli bir rol aldığını görmek mümkündür. Mitlerde Büyük Han'ın yolculuğa çıkması yani ölüm önemli motiflerden biridir. Büyük Han'ın mitlerde topluluğun bir nevi atası-babası olarak sembolize edildiği görülmektedir. Nitekim Freud'un rüya simgeliğinde anne ve babalar sıklıkla imparator-imparatoriçe, kral-kraliçe olarak sembolize edilir. Anne ve babanın bu şekilde rüyalarda vücut bulması aslında saygı göstergesidir (2016, s. 165). Büyük Han da imparator veya kral gibi düşünülmüş ve baba figürünü oluşturmuştur. Büyük Han'a bu bağlamda saygı duyulduğu söylenebilir. Fakat bu saygı ile beraber Büyük Han'ın ölmesi de istenmektedir. Mitlerde baba ile evlatları arasındaki çatışmanın, bireyselleşme çabasının var olduğunu göstermektedir. Mitik dönem kolektiftir, gerek eylemsel gerekse de düşünsel olarak kitle psikolojisi hâkimdir. Türk mitik metinlerinde Büyük Han'ın çoğu şeyi var ettiğini ve ulusun babası-atası olarak konumlandığı görülmektedir. Fakat sonrasında insanların Büyük Han'ın sözüne itaat etmediği, yasak meyveyi yediği, cinselliği ve birtakım tabuları yıkmaya çalıştığı dikkat çekmektedir. Bu noktada insanların bireyselleşme çabası içine girdiğini ve otorite figürünü yok etmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Freud'a göre babayla özdeşleşme iki yönlü olabilir; ilki babaya sevgi dolu bir yaklaşım, ikincisi ise babayı ortadan kaldırma isteği (2021, s. 50-51). Türk mitik metinlerinde babayla özdeşleşmenin ikinci durumunu yani babayı ortadan kaldırma isteğini görmekteyiz. Babayı ortadan kaldırma isteğiyle bireyselleşmenin veya özgürleşmenin önünün açılacağı düşüncesi hâkimdir. Fakat bu durum kaosa götüren etmenlerden biridir. Çünkü mitik dönemde bireyselleşme ve itaatsizlik hoş görülmemeyen, kabul edilmeyen durumlardan biridir. Bunun cezası da kozmos hâlinde olan evrenin kaosa geri dönmesidir.

Mitlerde önce yaratılış ardından yaratılanların yok oluşu ifade edilir. Bu durum bize evreninin düzeniyle ilgili birtakım bilgileri yani kaostan kozmosa, kozmostan kaosa olan devinimi anlatır. Mitlerde su ile simgelenmiş kaostan kozmosa geçiş, Büyük Han'ın yolculuğa çıkması yani kıyametin kopmasıyla tekrar kaosa dönmüştür. Eliade'ın deyişiyle "*Yaratılışı önceleyen sıvı hâldeki kaos, aynı anda hem ölümlerle gerçekleşen şekilsizliğe geri dönüşü, hem de varoluşun hayalet olduğu tarza geri dönüşü simgelemektedir*" (Eliade, 1991, s. 22-23).

Türk mitik metinlerinde su-insanın yaratılışı-cinselliğin keşfi- yolculuğa çıkma ekseninde etrafında şekillenen kaos ve kozmos döngüsü şu şekilde ifade edilebilir; her yerin su ile kaplı olmasının ardından ilahi bir güç düzeni sağlayarak kozmosu sağlamıştır. Bu düzeni sağlamak için bazı yasaklar da mevcuttur. Bu yasaklar cinsel tabularla ilgilidir ve ilgili tabuların çiğnenmemesi gerekir. Cinselliğin ortaya çıkması ve tabuların aşılmasıyla dengeyi ve düzeni kuran ilahi güç ulusunu terk ederek onları tekrar kaosun hâkimiyetine bırakmıştır.

Sonuç

Mit, her daim bir yaratılışın ve bu yaratılanların sonunu anlatan kutsal metinler olarak insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Evrensel olarak mitlere bakıldığında bu metinlerin içinde birçok sembeler görülmektedir. Nitekim bu sembeler insanoğlunun dünyayı algılayışını, bilincini ve bilinçdışını ortaya koymaktadır. Türkler de mitler yaratmış ve bu metinlerde Türklerin dünyayı kavrama biçimleri sembelerle ifade edilmiştir.

Türk mitik metinlerinde evrenin kaos \Rightarrow kozmos \Rightarrow kaos eksenini etrafında bir devinim hâlinde olduğu dikkat çekmektedir. Başlangıçta her yer sular ile kaplı olduğu belirtilir ve bu su semgesi kaos hâlindeki evrenin bir sembolü olduğu görülmektedir. Ardından ağaçlardan insanlar türediği ve diğer birtakım unsurların kozmosu oluşturmak adına yaratıldığı göze çarpmaktadır. Kozmos hâlinde bir süre yaşayan insanoğlunun bu sırada yasak meyveyi yiyerek ilk suçunu işleyip cinselliği keşfetmesi ve diğer cinselliğe ait ateş ve körük gibi sembeler, kozmosun sonun işareti olduğunu gösterdiği görülmektedir. İnsanların kozmos düzenini sağlamak için koyulan kurallara itaat etmediği ve düzeni yıkmaya çalışmaları Türk mitlerinde kozmostan tekrar kaosa geçişi simgelediği göze çarpmaktadır. Akabinde Büyük Han'ın yolculuğa çıkarak himayesi altındaki insanları bir başına bırakması kaosu oluşturduğu dikkat çekmektedir. Türk mitlerindeki bu sembeler Sigmund Freud'un rüya simgeçiliğinde de benzer anlamlara geldiği göze çarpmaktadır. Rüya simgeçiliğinde suyun doğumu simgelediği görülmektedir. Doğum bir başlangıç olarak kaostan kozmosa geçişinin semgesidir. Ağaç, yılan, ateş, körük gibi cinselliği ve cinsel uzuvları temsil eden sembelerin haricinde yasak meyvenin yenmesi insanlığın çıplaklık ve kötülükle tanışması da rüya simgeçiliğinde kozmos evreninde ele alınan ve kaosa geri dönüşü ifade eden önemli sembeler olduğu dikkat çekmektedir. Büyük Han'ın yolculuğa çıkması rüya simgeçiliğinde ölümle ilişkilendirildiği göze çarpmaktadır. Bu da kozmosun tekrar kaosa geçişini ifade etmektedir.

Mitlerdeki semgesel ifadelerin insanoğlunun kolektiften bireyselliğe geçme çabasını da net olarak göstermektedir. Başlangıçta kolektif olarak Büyük Han'ın sözüyle hareket eden insanların daha sonra otoriteyi yıkmaya çalışmaları, bilinçdışında baba olarak simgeleşen bu otoriteye karşı geldikleri ve akabinde de kozmosun kaosa dönüşün diğer bir ifadesi olduğu görülmektedir.

Kaynaklar | References

- Abdulla, K. (2012). Mitten yazıya gizli Dede Korkut. (Ali Duymaz, Akt.). Ötüken Neşriyat.
- Akot, B. (2010). Freud'un rüya yorum metodu. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 213-235.
- Bayat, F. (2007). Türk mitolojik sistemi I. Ötüken Neşriyat.
- Baysal, N. (2019). Türk halk kültüründe su. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi.
- Bonnefoy, Y. (2000). Antik dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlüğü I. (Levent Yılmaz, Yay. Haz.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Çıblak Coşkun, N. (2011). Mersin'de doğumla ilgili âdetlerin halk hekimliği yönünden incelenmesi. *Lokman Hekim Journal*, 1 (3), 1-12.
- Eliade, M. (1991). Kutsal ve din dışı. (Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.). Gece Yayınları.
- Ergun, P. (2004). Türk kültüründe ağaç kültü. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Erhat, A. (2019). Mitoloji sözlüğü. Remzi Kitabevi.
- Freud, S. (1996), Rüyaların yorumları I- II. (İhsan Kırmımlı, Çev.) Alter Yayıncılık.
- Freud, S. (2016), Ruhçözümlemesine giriş konferansları. (Emre Kapkın ve Ayşe Tekşen, Çev.) Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2020). Totem ve tabu. (Tamer Çetin, Çev.). Cem Yayınevi.
- Freud, S. (2021). Kitle psikolojisi ve ego analizi. (Elif Yıldırım, Çev.). Roman Yayınları.
- Freud, S. (2022), Çocuktan fobinin analizi: Küçük Hans vakası. (Fadime Erkek, Çev.). Olimpos Yayınları.
- Fromm, E. (2017). Rüya masallar mitler. (Aydın Arıtan-Kaan H. Ökten, Çev.). Say Yayınları.
- İnan, A. (2013). Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar (7. b.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (2017). Eski Türk dini. Altınordu Yayınları.
- Kaya, M. (2015). Mitolojiden efsaneye Türk mitolojisinin Türkiye'deki efsanelerde izleri. Bağlam Yayıncılık.
- Korkmaz, E. (2003). Eski Türk inançları ve Şamanizm terimleri sözlüğü. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Köse, S. (2020). Dede Korkut Kitabı'nı kaos ve kozmos bağlamında kuma. *Milli Folklor*, 16, 71-81.

- Kumartaşlıoğlu, S. (2012). Türk kültüründe ateş ve ocak. (Yayımlanmış doktora tezi). Balıkesir niversitesi.
- đel, B. (2014), Türk mitolojisi I-II. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Rzasoy, S. (2012). Ođuz mitolojisinde kaos ve onun deli paradigmatları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 169-180.
- Sakaoğlu, S. & Duymaz, A. (2002), İslamiyet ncesi Türk destanları. Ötüken Yayınları.
- Saydam, B. M. & Kızıltan, H. (2018). Piskomitoloji. İthaki Yayınları
- Seyidov, M. (1983). Azerbaycan mifik tefekkürünün kaynakları, Yazıcı.
- Uslu, B. (2019). Türk mitolojisi. Kamer Yayınları.